

UTEMELJENJE I RAZVITAK OSNOVNOG ŠKOLSTVA I OBRAZOVANJA UČITELJA U CRNOJ GORI OD POČETKA XIX. STOLJEĆA DO 1916. GODINE

Veselin MIĆANOVIĆ

Univerzitet Crne Gore, Filozofski fakultet, Danila Bojovića bb, 81400 Nikšić, Crna Gora
e-mail: veselinm@ucg.ac.me

Nada ŠAKOTIĆ

Univerzitet Crne Gore, Filozofski fakultet, Danila Bojovića bb, 81400 Nikšić, Crna Gora
e-mail: nadas@ucg.ac.me

Dijana VUČKOVIĆ

Univerzitet Crne Gore, Filozofski fakultet, Danila Bojovića bb, 81400 Nikšić, Crna Gora
e-mail: dijanav@ucg.ac.me

ABSTRACT

This paper provides a historical and pedagogical insight into the establishment and development of the education system in Montenegro and the progress of class teacher education. This article is based upon the research of education during the historical period of 1834–1915. Our focus was placed on 1834, when the first Primary school in Montenegro began operating. Later, in 1916, due to the occupation of Montenegro by the Austro-Hungarian monarchy in the First World War, there was a new inconsistency in the operation of schools. This paper is dominated by theoretical, historical and pedagogical analysis, with the use of sources and relevant literature as objective indicators of the development of primary education and the teaching profession in Montenegro.

Keywords: education system, Girls' Institute, Petrović-Njegoš Dynasty, primary school, secular education, Seminary, teacher

FONDAZIONE E SVILUPPO DELL'ISTRUZIONE ELEMENTARE E DELLA FORMAZIONE DEI MAESTRI IN MONTENEGRO DALL'INIZIO DEL XIX SECOLO AL 1916

SINTESI

Con il saggio ci siamo posti come obiettivo di fornire una visione storica e pedagogica riguardo alla fondazione e allo sviluppo dell'istruzione primaria in Montenegro, come pure la formazione degli insegnanti. L'articolo prende in esame il periodo storico tra il 1834 e il 1915. Ci siamo focalizzati sull'anno 1834, quando venne fondata la prima scuola elementare montenegrina. Successivamente, nel 1916, durante la Prima guerra mondiale, a causa dell'occupazione del Montenegro da parte dell'Austro-Ungheria ci fu una discontinuità nel funzionamento delle scuole. Nella ricerca viene posto l'accento sull'analisi teorica e storico-pedagogica, utilizzando materiale d'archivio e le bibliografia pertinente come indicatori oggettivi dello sviluppo dell'istruzione primaria e della professione d'insegnamento in Montenegro.

Parole chiave: sistema d'istruzione, Istituto femminile, dinastia dei Petrović-Njegoš, scuola elementare, istruzione secolare, Seminario, insegnante

UVOD

Crna Gora je prva južnoslavenska država koja je imala tiskarnu koncem XV. stoljeća. U njoj su tiskane knjige koje su odigrale veliku ulogu u širenju pismenosti na Balkanu (Nemirovski, 1987), ali to nije bilo dovoljno za postavljanje temelja osnovnog školstva. Tako Crna Gora u dugom vremenskom razdoblju nije značajnije napredovala po pitanju narodne svjetovne pismenosti. U europskoj srednjovjekovnoj povijesti obrazovanje je skoro isključivo vezano za manastire i crkve, što je karakteristično i za Crnu Goru. Svećenici i kaluđeri podučavali su za tadašnje crkvene poslove manji broj dječaka iz imućnijih obitelji. U to vrijeme i u takvim okolnostima, pismenost je bila elitističkog tipa.

Crnogorsko osnovno školstvo razvijalo se sporo i diskontinuirano, i to počevši relativno kasno, odnosno 30-ih godina XIX. stoljeća. Pokušaji otvaranja škola zabilježeni su i ranije, ali su društveno-povijesne okolnosti bile takve da je bilo nemoguće ostvariti progresivne ideje i omogućiti masovnije obrazovanje. Nakon otvaranja prvih škola, bilo je vrlo teško obezbijediti kontinuitet u njihovom radu. Često su te škole radile kratko, najčešće su njihov rad prekidali ustanci, ratovi i/ili promjene stranih utjecaja koji su snažno pritiskali Crnu Goru. Svaka naredna školska godina bila je neizvjesna, obrazovanih učitelja nije bilo, kao ni adekvatnih udžbenika, pa često ni odgovarajućeg školskog prostora (Delibašić, 2009).

Cilj nam je da u ovom radu prikazemo utemeljenje osnovnoškolskog sustava i začetke obrazovanja učitelja u Crnoj Gori. Kao što će se pokazati u narednom tekstu, i jedno i drugo odvijalo se sporo i nekontinuirano, zavisilo je od raznih spoljašnjih utjecaja i okolnosti, ali i od teških materijalnih i drugih prilika koje su bile evidentne u samoj Crnoj Gori. Ipak, upornost i posvećenost obrazovanju, te jasna vizija o važnosti škole, dovele su do toga da su crnogorski vladari iz dinastije Petrović-Njegoš uspjeli uspostaviti temelje osnovnog školstva i začeti obrazovanje učitelja u Crnoj Gori, i to tijekom burnog XIX. stoljeća.

POKUŠAJI OTVARANJA OSNOVNIH ŠKOLA U CRNOJ GORI

Dolaskom dinastije Petrović na vlast 1697. godine u Crnoj Gori počela su razmišljanja o otvaranju narodnih škola. Vladarskoj obitelji Petrović bilo je jasno da ono što se uči u crkvama i manastirima nije ni izbliza dovoljno za razvitak obrazovanja u zemlji. Za ondašnje prilike Petrovići su dosta putovali, pa su jasno sagledali da je utemeljenje osnovnog školstva neophodno za crnogorski narod, njegov opstanak i razvitak (Gazivoda, 2003). Iako su vladika Vasilije Petrović Njegoš (1744.–1766.) i vladika Petar I Petrović Njegoš (1782.–1830.) slali mladiće na školovanje

u inozemstvo, pokazivali su izuzetnu zainteresiranost za otvaranje škola u zemlji.

Vladika Vasilije Petrović nadao se u podršku Rusije, pa je prvo od njih tražio pomoć za školovanje crnogorskih mladića u Rusiji, a potom i za otvaranje narodnih škola u Crnoj Gori. O tome svjedoči njegovo obraćanje pismom koje je upućeno 22. travnja 1753. godine Bestjuzevu – Rjuminu, ruskom poslaniku u Carigradu, u kome, između ostalog, kaže da bi od boga „*bilo grehota da i dalje ovaj narod ostane bez škole i bez obrazovanja*“ (Dragović, 1888, 18). Pošto nije dobio odgovor, vladika Vasilije se sličnim zahtjevom, u jesen, 22. listopada 1753. godine, obraća ruskoj carici Jelisaveti I. Petrovnoj (1741.–1762.) obrazlažući nevolje crnogorskog naroda zbog neprosvijećenosti (Marković, 1969, 334). Međutim, nije naišao na razumijevanje i potporu. Svjestan značaja masovnijeg narodnog obrazovanja, vladika Vasilije ne odustaje i ponovno upućuje molbu ruskom dvoru 1755. godine, sa preciznim potrebama za otvaranje tri osnovne škole u Crnoj Gori, i to: na Cetinju, na Primorju u Majinama i u Brdima u Medunu (Marković, 1969, 335). Kako nije dobio novčanu pomoć za otvaranje škola u Crnoj Gori, vladika Vasilije se utješno zadovoljavao time što je uspijevaao da sposobnije crnogorske mladiće šalje na školovanje u Rusiju. Tijekom 1758. godine poslao je dvadesetak mladića na školovanje (Marković, 1969, 336).

Ideju vladike Vasilija o otvaranju škola u Crnoj Gori nastavio je Petar I. Petrović Njegoš (1784.–1830.). Petar I. (poznat u historiografiji kao Sveti Petar Cetinjski) bio je uman i učen vladar. Govorio je više stranih jezika i postavio je temelj društvenoj svijesti u Crnoj Gori (Milić, 2016; Vukčević, 2000). Za vrijeme vladavine ojačao je Crnu Goru teritorijalno je proširivši, ujedinivši zavađena plemena i podigavši njen ugled u susjedstvu i šire. Težio je prosvjećivanju naroda, jer je jasno uvidio da mnoge loše pojave dolaze od neobrazovanosti. On se za pomoć u otvaranju škola, pored ruskog, obraća i austrijskom dvoru (Marković, 1969). To je jasan znak da je dobro proučio iskustvo vladike Vasilija i da je uvidio da će morati da zamoli istočne i zapadne sile, između kojih je mala Crna Gora morala balansirati. Od njih traži učitelje, novac i opremu za otvaranje prvih škola u Crnoj Gori. Postoje zapisi kako su se crnogorski glavari 1779. godine obratili austrijskom dvoru za dobijanje godišnje pomoći u iznosu od 2.000 forinti za troškove rada škola u Crnoj Gori (Marković, 1969, 368). Odgovor je izostao, ali se Petar I. uporno, u više navrata obraćao ruskom i austrijskom dvoru za pomoć po pitanju otvaranja škola. To je uradio i prilikom svoje arhijerejske hirotonije u Sremskim Karlovcima 1784. godine kada se obratio ruskom Sinodu (Kondić, 2002, 89). Pošto nije naišao na razumijevanje, 1791. godine u zajednici sa grupom glavara daje punomoćje Nikoli Dvorjaninu da kod austrijskog cara Leopolda traži pomoć za prosvjećivanje mladeži u Crnoj Gori (Marković, 1969, 369). Međutim, ni ovaj pokušaj nije urodio plodom.

Najizvjesniji ishod podrške u otvaranju prvih škola u Crnoj Gori trebao je stići od Dositeja Obradovića. Obradović je prilično dobro poznao prilike u Crnoj Gori u kojoj je još 1764. godine boravio u manastiru Podmaine kad je od strane mitropolita Vasilija rukopoložen u čin jereja (Marković, 1969, 370–371). Dositej se 9. ožujka 1805. godine obratio pismom vladici Petru I. i tražio od njega odobrenje da dođe u Crnu Goru radi otvaranja škola i obrazovanja mladeži (Delibašić, 2009, 94). Obradović je planirao da otvori tiskarnu i da se pored prosvjetiteljske misije bavi tiskanjem knjiga, pa je očekivao potporu crnogorskog vladara i poslao mu nekoliko primjeraka svojih knjiga. Ipak, povijesna dešavanja, rat u Srbiji i iskrcavanje francuske vojske u Boki kotorskoj, onemogućili su realiziranje planiranih aktivnosti (Marković, 1969, 371–372).

Duboko posvećen ideji obrazovanja crnogorske omladine, a nemoćan da tu ideju realizira u državi, Petar I. se sam posvećuje prosvjećivanju mladića u manastirskim školama. Tako učestvuje u učenju nekoliko mladića u manastirima u Stanjevićima i na Cetinju, prati njihovo čitanje i nadzire njihovo spremanje za crkvene poslove (Kostić, 1997). Ideja o prosvjećivanju Crnogoraca ne napušta ga do kraja života. Odlučuje da se obrati Kongresu u Veroni 1822. godine gdje od „uzvišenih veličanstava saveznih vladara na kongresu“ traži da pomognu njegovom siromašnom narodu da se izbavi od bijede, kako bi i u „ovim gorama sa urednim praviteljstvom vozijalo evropsko prosvještenije“ (Marković, 1969, 373–374). Na žalost, i ova molba ostaje neuslišena i nerealizirana.

Petar I. je svoju želju i potrebu za obrazovanjem naroda pretočio na svog nasljednika Rada Tomovog, za koga nije imao sredstava za školovanje u Rusiji, pa ga je osobno poučavao italijanskom, ruskom, njemačkom i djelimično engleskom i francuskom jeziku, a potom mu dodijelio knjige iz svoje bogate biblioteke (Milić, 2016). Zbog daljeg obrazovanja budućeg nasljednika, Petar I. produžava angažman državnom sekretaru Simu Milutinoviću Sarajliji i povjerava mu taj zadatak. Rade (Radivoj) Tomov Petrović, iako maloljetan, stupa na crnogorski presto poslije smrti strica Petra I. Petrovića Njegoša, koji je preminuo 18. listopada 1830. godine. Tog dana, po testamentom zavještanom stričevoj želji, Rade Tomov Petrović ogrnut je mantijom preminulog strica i proglašen za „namjesnika mitropolita crnogorskog“. Dva dana poslije sahrane Petra I., Rade se zakaluderio u manastiru Vranjina, čime je postao zvanični vjerski i nezvanični svjetovni crnogorski vladar.¹

Po dolasku na presto, Petar II. se – uz pomoć bliskih suradnika i povjerenika crnogorskih u Rusiji – uspio izboriti sa svojim protivnicima i obezbijediti

čvršću vlast uspostavljanjem organa vlasti (Pavićević, 2004). U međuvremenu, 31. siječnja 1831. godine u manastiru Vranjina, na Skadarskom jezeru, Rada je pečki vladika Ananije proizveo u čin arhimandrita (Pavićević, 2004). Tada je Rade dobio i ime Petar (Pavićević, 2004, 173). Već u ljeto 1833. godine Petar II. odlazi u Rusiju da bi se tamo zavladičio² u prisustvu imperatora Nikolaja I. (1825.–1855.), nekoliko ministara, oberprokurora Svetog Sinoda i nekoliko mitropolita (Pavićević, 2004, 183–184). U Crnu Goru se vratio 30. studenog 1833. godine kao prvi crnogorski vladika zavladičen u Rusiji (Pavićević, 2004, 186). Sa ruskog dvora dobio je oko 400 knjiga za potrebe crkve i škole koju je namjeravao otvoriti. Tom prilikom je za 3.000 rubalja kupio tiskarnu koja je dopremljena na Cetinje u siječnju 1834. godine (Pejović, 1963, 85).

Među prvim važnim Njegoševim upraviteljskim potezima bila je ideja otvaranja škola, jer je smatrao školu jednim od najvažnijih elemenata zemaljske vlasti i uređenja (Pavićević, 1957). Ta ideja datira po povijesnim vrelima od 1831. godine (Pavićević, 1957). Njegoš je razvijao ideju otvaranja prve škole kao „klice“ budućeg školskog sustava u državi. Prvu osnovnu školu planirao je otvoriti na Cetinju, ali u toj zamisli ozbiljan problem mu je predstavljao nedostatak učitelja. Pregovori su se vodili sa Petrom Ćirkovićem, učiteljem iz Herceg Novog, ali austrijske vlasti u početku nisu dozvoljavale njegovo preseljenje na Cetinje. U pregovorima su učestvovali Ivan Vukotić, bivši prezident Praviteljstvujušćeg senata, i njegov viceprezident i sestrić Matej Vučićević. Tek po odobrenju austrijskih vlasti za preseljenje bokeljskog učitelja Petra Ćirkovića, na Cetinju su stvoreni uvjeti za otvaranje prve svjetovne škole pod pokroviteljstvom države. Tako je 1834. godine otpočela sa radom prva škola u tadašnjoj Crnoj Gori, a njen prvi učitelj bio je Petar Ćirković (Pavićević, 2004, 193).

Iako je riječ o svjetovnoj školi, njen rad organiziran je u Cetinjskom manastiru sa tridesetak učenika. Svi su bili smješteni u manastiru i imali obezbijedenu hranu. Učenici prve osnovne škole bili su pretežno sinovi istaknutih crnogorskih glavara i skoro stasali za vojsku, a neki od njih su nosili i oružje. U početku je vladala oskudica u udžbeničkoj literaturi. Biblioteka je raspolagala skromnim brojem knjiga iz riznice Petra I., zatim knjigama koje je Njegoš donio iz Rusije 1833. godine (oko 400 knjiga, među kojima je bilo i udžbenika), a pretpostavlja se da je i učitelj Petar Ćirković za potrebe škole nabavio jedan broj srpsko-slavenskih bukvara. Te godine po prvi put u Crnu Goru dolazi i Vuk Stefanović Karadžić (1787.–1864.), koji je više puta posjećuje (1835., 1841., 1852., 1860. i 1862.), a u Njegoševoj

1 Petar II. jedan je od najvećih pjesnika i filozofa južnoslavenskog područja, a njegovo djelo „Gorski vijenac“ u samom je vrhu djela južnoslavenske književnosti. Utemeljivač je obrazovnog sustava u Crnoj Gori. O tome vidi u: Pavićević, 2004.

2 Petar II. Petrović biva rukopoložen za arhijereja 6. kolovoza 1833. godine u Petrogradu u crkvi Kazanski sabor.

tiskarni 1836. godine tiska „Srpske narodne poslovice“ (Nemirovski, 1996, 38). Iste godine kad i Karadžićeva zbirka poslovice, tiskan je na Cetinju i *Bukvar* Dimitrija Milakovića (Šuković, 2008).

Prvi školovani kadar u državi bio je nosilac državne vlasti i administracije, što je u velikoj mjeri afirmiralo ulogu učitelja u državi i želju većeg broja obitelji da školuje svoju djecu, sinove prije svega (Šuković, 2008, 44).

ŠIRENJE ŠKOLSKE MREŽE I FORMIRANJE OSNOVNOŠKOLSKOG SUSTAVA U CRNOJ GORI

Ubrzo nakon otvaranja prve škole, pokazalo se više nego opravdanim njeno osnivanje, jer su njeni učenici postali jak oslonac državne vlasti i angažirani kao administracija, senatori, perjanici, glavari i učitelji. Ova škola je nastavila sa radom na Cetinju mijenjajući prostorije u kojima je izvođena nastava. Pošto se dugi niz godina nisu stvorili uvjeti da se sagradi zgrada za školske potrebe, rad škole se često izmiještao od Cetinjskog manastira do Biljarde, a bilo je i razdoblja kada je škola radila u privatnim kućama. Po vladici Petru II., škola je kasnije i dobila ime „Njgoš“. Na stogodišnjicu osnivanja, Osnovna škola „Njgoš“ je 1934. godine dobila zgradu u kojoj radi i danas.

Potrebu opismenjavanja mladića³ u Crnoj Gori nije mogla zadovoljiti jedna škola, zato se brzo pokazalo neophodnim otvaranje i drugih škola. Tako je već 1842. godine otvorena druga osnovna škola u Dobrskom selu kod Cetinja, koja je radila pri manastiru Ćelija Dobrska (Kapisoda, 2014). Za Njgoševog života otvoreno je devet škola (Backović, 2001, 99). Škole su rad započinjale pri manastirima, iako su učitelji bili neckrvena lica, da bi se tek kasnije fizički odvajale od crkve. Tako je 1854. godine, na molbu vojvode Novice Cerovića, koji je uživao poštovanje državnika dinastije Petrović, rad započela i osnovna škola u manastiru Morača (Kapisoda, 2014). Iste godine kad je otvorio prvu osnovnu školu (1834.), Njgoš je započeo i aktivnosti koje su se ticale uspostavljanja poreza, od koga bi jedan dio bio odvajanje za državne činovnike i druga pitanja od javnog interesa, pa time i za potrebe škola (Pavićević, 2004, 193). Međutim, ti su Njgoševi potezi nailazili na otpor, te se može reći da do 1860. godine „sve aktivnosti u vezi sa planovima i radom škola bile su vezane za individualnu aktivnost mjesnih učitelja i viđenijih ljudi“ (Backović, 2001, 99).

U drugoj polovici XIX. stoljeća širila se mreža osnovnih škola u Crnoj Gori u kojima su učitelji opismenjivali mladež različitog uzrasta. Ove škole su u perspektivi predstavljale okosnicu budućeg kulturnog

i obrazovnog razvitka Crne Gore. Počele su se otvarati škole i u pasivnijim predjelima.

U Crnoj Gori dugo nije bilo posebnog organa koji se bavio obrazovanjem i kulturom, već je Senat, pored drugih bitnih poslova, rješavao i školska pitanja (Pavićević, 2004, 194). Senat je na predlog knjaza donosio odluke o otvaranju drugih škola i angažiranju učitelja u njima. Učitelji su dugi niz godina angažirani sa strane, iz drugih država. Kako su obaveze Senata narastale, a obrazovanje se širilo i zahtijevalo veću posvećenost države, to se razvila potreba formiranja organa vlasti nadležnog za poslove prosvjete i kulture u državi.

Tako je u srpnju 1860. godine u Knjaževini Crnoj Gori ustanovljeno Načelništvo narodne prosvjete,⁴ a upravljanje njime povjereno je Todoru Iliću, učitelju iz Trsta (Pejović, 1971, 17). Dvije godine kasnije biva ustanovljeno zvanje školskog nadzornika, što predstavlja početak utvrđivanja posebnih organa vlasti za pitanje prosvjete. Po završetku rata, 1862. godine knjaz Nikola radi na uzdizanju kulturno-prosvjetnog života svog naroda. Intenzivno se radi na reformi cetinjske osnovne škole i odobrava se otvaranje novih deset osnovnih škola.⁵ Otvorene su po dvije osnovne škole u Katunskoj, Riječkoj i Crmničkoj nahiji i Bjelopavličima, dok je u Lješanskoj nahiji i Vasojevićima otvorena po jedna osnovna škola (Pejović, 1971, 99).

Unapređenje prosvjetnog sustava u državi vezuje se za Milana Kostića, svršenog đaka Kijevske bogoslovije, koji 1869. godine biva biran za školskog nadzornika. On je uradio prave reformatorske poteze na uzdizanju škola u crnogorskom društvu (Kostić, 1997). Naime, u razdoblju 1869.–1871. godine otvaraju se čak 24 nove škole (Šuković, 2008). Za otvaranje tih škola upotrijebljen je prihod crnogorskih manastira (Backović, 2001, 18). Tih godina počinje i ozbiljan rad na izradi udžbenika, tako da je već 1870. godine za potrebe crnogorskih škola pripremljeno posebno izdanje udžbenika za početno opismenjavanje reformisanom ćirilicom Vuka Karadžića. Autor udžbenika bio je Đorđe Natošević (Šuković, 2008).

Poslije Kostića na mjestu glavnog školskog nadzornika bili su: Špiro Kovačević (1873.–1877.), Stevo Čaturilo (1878.–1882.), Simo Matavulj (1882.–1883.) i Đuro Popović (1884.–1905.) (Kapisoda, 2014). Nadzornici su u to doba imali mnoge obaveze, a jedan od njihovih važnijih poslova bio je pripremati uvjete za realizaciju nastave, pa su Stevo Čaturilo i Đuro Popović napisali niz udžbenika za početnu nastavu. Ti udžbenici nisu nastali prilagođavanjem za crnogorske potrebe, nego su originalno pisani u Crnoj Gori i uglavnom tiskani na Cetinju. Važnost ovih udžbenika

3 Od otvaranja prve škole 1834. godine do otvaranja Djevojačkog instituta 1869. godine u Crnoj Gori se poklanjala pozornost gotovo isključivo opismenjavanju muške populacije (Novović, 2018).

4 To je početna godina vladavine knjaza/kralja Nikole I. Petrovića (1860.–1918.), koji već prve godine od stupanja na vlast veliku pozornost posvećuje obnovi i otvaranju škola (Backović, 2001).

5 Pod pojmom osnovne škole u to vrijeme se podrazumijevaju škole u kojima su radili učitelji na opismenjavanju omladine različitog uzrasta. U početku su bile trorzredne, pa su postepeno dodavani četvrti i naredni razredi.

Tablica 1: Pregled broja škola u Crnoj Gori u razdoblju 1870.–1915. godine (Backović, 2001, 100).

Školska godina	Broj škola		Razred				Učitelji/učiteljice	
	Muških	Ženskih	I.	II.	III.	IV.	m	ž
1870./1871.	31	/	16	7	7	1	33	/
1873./1874.	42	/	/	6	14	9	52	/
1875./1876.	51	1	/	4	14	13	62	1
1879./1880.	15	1	/	1	7	3	17	1
1882./1883.	n.p.	2	/	3	4	12	/	2
1886./1887.	44	3	1	7	18	17	74	3
1900./1901.	75	3	1	5	62	31	128	5
1902./1903.	77	5	/	30	50	24	129	6
1914./1915.	211	n.p.	375 odjeljenja				228	121

je velika, jer su, između ostalog, zahvaljujući njima iz nastave potisnute teške i djeci nerazumljive crkvene knjige. Čitanke su, doduše, preuzele dio vjerskih sadržaja (Šuković, 2008). Upravljanje prosvjetom je reformom Senata 1874. godine bilo povjereno senatoru Stanku Radonjiću u nadležnosti Knjaževe kancelarije, a potom su naredne, 1875. godine formirana četiri administrativna upravna odjeljenja od kojih je jednom (Uprava knjaževe kancelarije za spoljne poslove) data nadležnost upravljanja prosvjetom (Cvijović & Kovačević, 1996).

Uporo sa širenjem osnovnog obrazovanja za mušku populaciju u Crnoj Gori, došlo je do razvitka ideje uključivanja djevojčica u školu, pa i do otvaranja osnovne škole za žensku populaciju (Novović & Maslovarić, 2018; Novović, 2018). Školske 1870/71. godine 23 djevojčice su išle u osnovnu školu. Besplatno ih je opismenjavala i učila ručnom radu Jelena Vicković, učiteljica iz Kotora (Novović & Maslovarić, 2018, 387). Godine 1872. na Cetinju je otvorena prva ženska osnovna škola u kojoj je radila upravo Jelena Vicković. Ova škola je poslije dvije godine (1874.) od strane države pretvorena u javnu žensku osnovnu školu, čije su polaznice u početku bile učenice iz siromašnih obitelji, a kasnije se uključuju kćerke iz činovničkih obitelji (Popović, 1934, 118). Školske 1874/75. godine u tu je školu upisano 97 učenica, a pomoć je dobijana od strane petrogradske humanitarne organizacije „Blagotvorno opštstvo“ (Novović & Maslovarić, 2018, 387). Zakon o opštoj školskoj dužnosti u Knjaževini Crnoj Gori (Školski zakonik) iz 1879. godine predvidio je obavezu pohađanja nastave, i to za djecu uzrasta

7–12 godina (Novović & Maslovarić, 2018, 387). Nastava je bila besplatna za sve učenike.

Ratna dešavanja u razdoblju 1876.–1878. godine dovode do privremenog zatvaranja svih osnovnih škola u Crnoj Gori. Međutim, okončanje rata i međunarodno priznanje Crne Gore za suverenu državu na Berlinskom kongresu 1878. godine doprinosi otvaranju novih škola, ali i razvitku učiteljske profesije. Isticala se važnost učiteljske profesije i poistovjećivala sa učiteljskom misijom knjaza Danila, koji je bez „skamije“ pod vedrim nebom u prirodi, radio na obrazovanju crnogorske mladeži.⁶ Ugledu profesije doprinosi i održavanje učiteljskih sastanaka na Cetinju.⁷

U Knjaževini Crnoj Gori usvaja se Zakon o opštoj školskoj dužnosti⁸ koji utemeljuje sustav osnovnog obrazovanja u državi. Već naredne, 1879. godine, s reformom organa vlasti,⁹ ukidanjem Senata i formiranjem novih organa državne uprave, poslovi prosvjete dati su u nadležnost Upravi prosvjetnih poslova. To je tako funkcioniralo do prosinca 1882. godine kada je formirano Ministarstvo prosvjete i crkvenih djela. Za prvog ministra imenovan je mitropolit Visarion Ljubiša koji je te poslove obavljao do 1885. godine, kada je knjaz Nikola za novog ministra imenovao Jovana Pavlovića (Kapisoda, 2014). Od samog formiranja Ministarstvu su prepustene nadležnosti za: unapređenje školstva u državi, otvaranje novih škola i širenje školske mreže, donošenje i primjenu zakona iz oblasti prosvjete, angažiranje nastavnog osoblja i njegovo usavršavanje, školske zgrade, organizaciju nastave, izradu i usvajanje nastavnih planova i programa, organiziranje roditeljskih skupova, nadzor nad završnim ispitima (Kapisoda,

6 O tome više u: Glas Crnogorca, 2. 8. 1881: 1. kolovoza, 1.

7 Glas Crnogorca, 20. 9. 1881: Izvještaj o ovogod. učiteljskom sastanku, 2.

8 Zakon o opštoj školskoj dužnosti u Knjaževini Crnoj Gori od 20. srpnja 1878. godine regulira sustav osnovnog školstva u državi prema kojem je nastava slobodna, besplatna i obavezna za svakog državljanina izuzimajući „duševno bolesne i sakate“ (Kapisoda, 2014).

9 Reformom organa vlasti ukinut je Senat, a formirani su: Državni savjet, šest ministarskih odjeljenja i Veliki sud (Kapisoda, 2014).

2014). U cilju unapređenja rada učitelja na godišnjoj Skupštini crnogorskih učitelja održanoj 1886. godine raspravljalo se o uočenim nepravilnostima u radu pojedinih prosvetnih radnika. Tijekom prethodne godine nadzorništvo je izdalo naredbu: „Svaki učitelj (učiteljica) dužan je do 1. februara iduće godine napisati i nadzorništvu poslati predavanja iz svih predmeta u razredima koji mu povjereni budu“.¹⁰ U tom razdoblju prosvjetni radnici u Cetinjskoj gimnaziji, Cetinjskoj bogosloviji, Djevojačkom institutu i osnovnim školama rukovodili su cjelokupnim prosvjetno-kulturnim životom Crne Gore (Martinović, 1962).

Po okončanju balkanskih ratova (1912.–1913.) Crna Gora je teritorijalno proširena, pa je uslijedila potreba otvaranja novih škola. Značajno se povećao broj osnovnih škola u novooslobođenim krajevima na sjeveru Crne Gore i u Metohiji. Podaci govore da je školske 1914./1915. godine u Kraljevini Crnoj Gori bilo 211 škola sa 375 odjeljenja i 18.185 učenika (Cvijović & Kovačević, 1996, 38). Dominirajuću populaciju u školi činili su dječaci, dok je obuhvat djevojčica bio izuzetno nizak. Od 18.185 učenika svega 2.389 su bile učenice ili oko 13%. Prvi svjetski rat i okupacija Crne Gore 1916. godine od strane Austro-Ugarske doveli su do stagnacije prosvjetno-kulturnog preporoda u državi. Austrijske vlasti uvele su nova pravila. Tada je u školski sustav uvedena latinica, umjesto dotadašnjeg ćirilčkog pisma (Šuković, 2008). Pregled broja škola i učenika za razdoblje 1870.–1915. dat je u tablici 1 (Backović, 2001, 100).

OTVARANJE I RAD ŠKOLA ZA OBRAZOVANJE UČITELJA

Knjaz Nikola nastoji unaprijediti i duhovnu sferu u državi. Stoga je 1862. godine na Cetinju, na inicijativu Nićifora Dučića, knjaz Nikola podržao otvaranje Bogoslovije u namjeri da ima obrazovane svećenike (Kapisoda, 2014). Cetinjska Bogoslovija počinje sa radom 1863. godine upisom svršenih učenika cetinjske osnovne škole koji su iskazali želju da se bave svećeničkim životom. Već opismenjene dake svećeničkom poslu obučavali su arhimandrit Nićifor Dučić, upravnik bogoslovske škole, i Filip Popović Jabučanin, učitelj cetinjske osnovne škole (Kondić, 2002, 90). Bogoslovija je zbog teških materijalnih prilika vrlo brzo prestala sa radom, ali je već 1869. godine, zahvaljujući donaciji ruske carske vlasti, nastavila sa radom pod nazivom Cetinjska bogoslovija. Prvi rektor Cetinjske bogoslovije bio je Milan Kostić, čije su zasluge za širenje školske mreže bile velike. Od školske 1872./1873. godine za novog rektora imenovan je cetinjski arhimandrit Visarion Ljubiša (Kondić, 2002). Prostorije za rad Cetinjske bogoslovije bile su u Biljardi, a povremeno je rad organiziran u Cetinjskom manastiru i manastiru Ostrog. Sa povremenim kraćim prekidima, Bogoslovija

je radila sve do završetka Drugog svjetskog rata kada je odlukom nove vlasti iseljena iz prostorija Biljarde, a nastavno osoblje rastjerano i inventar zaplijenjen. Obnovljena je tek 1992. godine pod nazivom Bogoslovija „Svetog Petra Cetinjskog“ (Kondić, 2002).

Širenje školske mreže i otvaranje novih škola stvorilo je potrebu i za obrazovanjem vlastitog učiteljskog kadra, pa su u okviru „privremene“ Bogoslovije uz svećenike školovani i učitelji. Tako učiteljska profesija u Crnoj Gori dobija još jednu, ključnu dimenziju, što je za to vrijeme čini potpunom. Dakle, u drugoj polovici XIX. stoljeća, točnije 1863. godine, nalazimo klice utemeljenja obrazovanja učitelja u djelatnostima „privremene“ Bogoslovije na Cetinju (Backović, 2001, 179). Trebalo je da „privremena“ Bogoslovija bude trogodišnja srednja stručna škola, ali je radila kraće od godinu dana.

Planirani rad „privremene“ Bogoslovije nastavlja se u okviru rada Bogoslovije (1869.–1876.), takođe na Cetinju. U Bogosloviji su od 1869. do 1876. godine učitelji pripremani uz ozbiljan rad na njihovom stručnom osposobljavanju, u granicama u kojima je to bilo moguće postići s obzirom na činjenicu da su u školi pripremani i svećenici i učitelji (Delibašić, 2009). Bogoslovija je u tom razdoblju radila kao trogodišnja škola. Prema dragocjenim zapisima Milana Kostića izučavani su predmeti: Katehetizam, Crkvena povijest *Starog zavjeta*, Maternji jezik, Ruski jezik, Crkvenoslavenski jezik, Opća povijest, Antropologija sa fiziologijom, Dijalektika, Fizika, Crkveno pjevanje, Moralna teologija, Homiletika, Crkvena povijest *Novog zavjeta*, Sveti spisi, Ekonomija, Pastoralna teologija, Liturgika, Crkveno pravo, Povijest crkve, Nastavne metode, Matematika, Pedagogija, Opći zemljopis, Kratka povijest književnosti i Vojna vježbanja (Zorić, 2013, 109).

Nastavni plan Bogoslovije bio je znatno više prilagođen svećeničkom, nego učiteljskom zanimanju, što su uvidjeli i tadašnji prosvjetni djelatnici, pa je to utjecalo na promjene i na formiranje tzv. Bogoslovsko-učiteljske škole, koja je radila od 1887. do 1916. godine (Kondić, 2002). U ovoj školi učilo se tri godine, a predmeti koji su izučavani prilično govore o tome da je učiteljsko obrazovanje i dalje bilo zapostavljeno nauštrb svećeničkog. Nastavni plan pominje predmete: Opći uvod u teologiju, Biblija: Stari i Novi zavjet, Dogmatska i polemička teologija, Moralna teologija, Pastoralna teologija, Opća povijest pravoslavne crkve (s posebnim akcentom na narodnu crkvu, crkveno (kanonsko) pravo, liturgiju, homiletiku sa usmenom i pisanom praksom), Crkvenoslavenski jezik, Ruski jezik, Principi crkvenog pjevanja, Antropologija i dijetetika sa kućnim liječenjem, Pedagogija (teorijska i historijska), Metodika sa praktičnim vježbanjima i Poljoprivreda (Zorić, 2013, 110–111). Ovaj spisak predmeta mijenjan je tijekom rada škole, tako da je u

¹⁰ Glas Crnogorca, 16. 9. 1886: Skupština knjaž. priogor. učitelja, 2.

nekim školskim godinama izučavan primjerice: grčki jezik, higijena, notno pjevanje, crtanje i zemljopis. Zanimljivo je da nije bilo predmeta poput matematike, te da je bila vrlo slaba zastupljenost prirodnih znanosti. To je dijelom uvjetovano nedostatkom nastavnog kadra koji bi predavao takve discipline, a dijelom i orijentiranošću škole na crkvena pitanja.

Prosvjetni djelatnici dokazali su da je za obrazovanje učitelja potrebno učiti i neke druge predmete, što je rezultiralo transformiranjem Bogoslovsko-učiteljske škole u četvorogodišnju školu, tijekom školske 1908./1909. godine, pa su učenici, osim već pomenu-tih predmeta, izučavali i sljedeće: Didaktika, metodike nastave svih predmeta koji postoje u osnovnoj školi, Maternji jezik, Nacionalna i opća povijest, Zemljopis susjednih zemalja i Zemljopis Crne Gore, Matematika, Prirodne znanosti, Zanatstvo. U sadržaje predmeta Crtanje dodata je kaligrafija, a predmet Vojna vježbanja dobio je dodatak u vidu gimnastike. Škola je imala teorijsku i praktičnu nastavu, što je za to doba izuzetno progresivan pristup. Od te školske godine razdvajaju se konačno dva usmjerenja, pa su učenici birali jedno od zanimanja: svećeničko ili učiteljsko, i nisu učili da obavljaju oba posla (Ivanović, 1981). U tom smislu, godinu 1908. možemo označiti kao prvu u kojoj je obrazovanje učitelja odvojeno, barem djelomično, od obrazovanja svećenika.

Osim navedenog, na Cetinju je 1869. godine, pod pokroviteljstvom ruske carice Marije Aleksandrovne, otvoren i Djevojački institut koji je u potpunosti materijalno izdržavala ruska carska vlada. Upraviteljice su bile četiri Ruskinje: Nadežda Petrovna Pacevič, Natalija Ljovovna Mesaroš, Julija Andrijanova Lopuhina i Sofija Petrovna Mertvago (Rovinski, 2000). Djevojački institut carice Marije radio je na Cetinju u razdoblju 1869.–1913. godine i u njemu su školovane učiteljice. Funkcionirao je u duhu pravoslavlja i okrenutosti Rusiji. Bio je to prvi institut za djevojke u Crnoj Gori i na cijelom Balkanu, specifična školska ustanova po mnogo čemu. Rad ustanove bio je kvalitetan, pa je Institut uživao veliki ugled i izvan granica Crne Gore (u Boki, Dalmaciji, Hercegovini itd.). Od 1873. godine školovanje u Institutu traje 6 godina (umjesto dotadašnje četiri), što je obezbjeđivalo potpuno kvalitetno obrazovanje djevoja-ka u tom razdoblju. Lično je crnogorski gospodar Nikola I. Petrović bio zaštitnik Djevojačkog instituta i vodio je računa o kvaliteti njegovog rada. Elitni rad Instituta trajao je sve do njegovog zatvaranja 1913. godine. Bilo je planirano da Institut upisuju djevojčice iz uglednijih i utjecajnijih obitelji, 9–12 godina starosti, koje već posjeduju elementarnu pismenost. To na samom početku nije bilo moguće ostvariti, pa je Institut imao i ulogu da djevojke opismeni, tj. bavio se i zadacima osnovne škole (Novović & Maslovarić, 2018).

Od predmeta koji su izučavani, posebna pozornost poklanjana je učenju stranih jezika, ruskog i francuskog, ali isto tako i učenju muziciranja, ručnog rada

i uopće kućanskih poslova. Naime, važan zadatak u radu Instituta bio je da djevojke iz viših društvenih slojeva pripremi da budu dobre domaćice. Plan nastave mijenjan je nekoliko puta, pa je za petogodišnju školu iz 1879. godine sadržao sljedeće predmete za prve četiri godine: Religija, Maternji jezik, Ruski jezik, Francuski jezik, Matematika (račun i geometrija), Zemljopis, Povijest, Zoologija, Mineralogija, Botanika, Kemija, Fizika, Ručni rad, Vođenje domaćinstva, Kaligrafija, Crtanje, Pjevanje, Glazba, Gimnastika, dok su na petoj godini buduće učiteljice učile i: Pedagogiju, Psihologiju, Logiku, Znanost o obrazovanju i Metodiku (Zorić, 2013, 116). Plan je mijenjan i kasnije, uporedo sa produženjem trajanja škole. Naime, od početnih četiri godine, škola je 1907. godine došla do ukupno osam godina trajanja, kako je radila sve do zatvaranja (Novović & Maslovarić, 2018).

Usporedimo li ovaj Plan s onim po kome je od 1908/1909. godine radila Bogoslovsko-učiteljska škola, uočićemo nekoliko većih razlika: više su učeni jezici, ali i prirodne znanosti na Institutu, a postojali su i predmeti (poput Psihologije ili Logike) koji ukazuju na to da je sastavljač Plana itekako bio upoznat sa potrebama nastave. Na rad Instituta, međutim, javljale su se primjedbe vođene vjerojatno naj snažnijom – previše je pozornosti poklanjano učenju jezika, osobito stranih, a malo nekim drugim oblastima. Naravno, takvo je viđenje dijelom bilo i posljedica povijesno-političkog trenutka (koncem prve decenije XX. stoljeća). Crnogorske vlasti nisu bile oduševljene širenjem ruskog utjecaja putem Instituta, pa je 1913. godine škola prestala s radom. Interesantno je da nije veliki broj učenica radio u službi učiteljica. Polaznicama je ova škola više služila kao priprema za udaju i za vođenje domaćinstva, nego za zaposlenje, tako da je svega 20–25 svršenih institutki radilo kao učiteljice (Delibašić, 2009).

Teritorijalnim proširenjem Crne Gore po okončanju balkanskih ratova ukazala se potreba za novim školama za obrazovanje učiteljskog kadra, pa je početkom 1914. godine otvorena trogodišnja učiteljska škola u Peći. U razdoblju od 1863. do 1916. veliki broj učitelja i dalje je školovan u inozemstvu, najčešće u: Srbiji, Rusiji, Austro-Ugarskoj, Osmanskom carstvu, Italiji, Francuskoj, Grčkoj itd. (Pejović, 2000).

UDRUGE I OSTALE AKTIVNOSTI UČITELJA – USPOSTAVLJANJE PROFESIJE

Učitelji su profesionalna znanja upotpunjavali i na skupovima van granica Crne Gore. Tako je Gavro Pešić, učitelj iz Crne Gore, 1871. godine predvodio delegaciju crnogorskih učitelja na učiteljskoj skupštini u Zagrebu, a Đuro Popović je dva puta predstavljao prosvjetne radnike na učiteljskim skupštinama u Beogradu i Zagrebu (Marković, 1995, 11).

Za širenje prosvjetne djelatnosti značajno je i po-

kreiranje lista „Prosvjeta“ 1889. godine, putem koga su učitelji širili teorijske i praktične pedagoške ideje, a tiskana su i izvješća učitelja, revizora, uputstva za škole i učitelje, važniji raspisi i naredbe (Vukić, 2003). Tako koncem XIX. stoljeća dolazi do formiranja i djelovanja prvih učiteljskih udruga u Crnoj Gori. Te udruge svoj rad usmjeravaju na unapređivanje prosvjetno-kulturnog razvitka u zemlji. Na skupštini učiteljskih udruga držana su predavanja o temama koje su predložene na prethodnoj skupštini i raspravljalo se o nastavnom planu za tekuću školsku godinu.¹¹ Aktivnost učiteljskih udruga u Crnoj Gori je pozitivno ocijenjena, a u tom razdoblju bila je prisutna ideja da se svi učitelji sa ovih prostora udruže u „Učiteljski savez Južnih Slavena“ (Marković, 1995, 65).

Međutim, mali broj učiteljskih udruga je bio aktivan, pa se isticala potreba organiziranja nahij-skih i oblasnih učiteljskih udruga.¹² Udruge su bile neophodne za razvitak učiteljske misije i kvalitetne nastave, ali su zbog teških materijalnih prilika i razuđenosti terena, mjesne i nahijske udruge često zapadale u krizu.¹³ Predstavnici udruga učitelja iz Crne Gore prisustvovali su 1908. godine Kongresu čeških učitelja, a 1910. godine i Kongresu francuskih učitelja u Parizu (Marković, 1995, 11). Problemi postojanja učiteljskih udruga prepoznatljivi su i u čestim apelima i proglasima predstavnika ovih udruga, a koje ističu da se učitelji moraju udruživati ukoliko žele opstati i pokazati da „učiteljstvo živi i postoji“¹⁴ u Crnoj Gori. Po okončanju balkanskih ratova zakonski se utemeljuje Oblasni učiteljski zbor kojim rukovodi oblasni nadzornik i koji se mora minimalno jednom sastajati tijekom godine.¹⁵

ZAKLJUČAK

Otvaranju prve osnovne škole u Crnoj Gori prethodilo je decenijsko zalaganje crnogorskih vladara iz dinastije Petrović. Dva prethodnika Petra II. Petrovića uložila su mnogo napora u ostvarenje ideja o neophodnosti osnovnog obrazovanja. S obzirom na teške materijalne i druge prilike koje su u njihovo doba karakterisale Crnu Goru, morali su se obraćati stranim silama za pomoć – najčešće Rusiji, ali potom i Austro-Ugarskoj. Međutim, ni jedan ni drugi nisu uspjeli realizirati zamisli, ali su ideju prenijeli Petru II. Nedugo nakon stupanja na vlast, Petar II. Petrović Njegoš uspio je otvoriti prvu osnovnu školu u tadašnjoj Crnoj Gori. Škola je počela sa radom 1834. godine na Cetinju. Nakon tog prvog i najvažnijeg koraka, počelo je osnivanje

i drugih školskih jedinica. Cio proces širenja školske mreže tekao je sporo i diskontinuirano. Razloge za to nalazimo u burnim historijskim dešavanjima na području Crne Gore. U vrijeme vladavine knjaza (potom kralja) Nikole situacija je značajno unaprijeđena kako u pogledu broja i teritorijalnog rasporeda osnovnih škola, tako i u pogledu njihove organizacije. U vrijeme knjaza Nikole uspostavljeni su i organi vlasti u prosvjeti, formirano je Ministarstvo prosvjete i crkvenih djela, uvedena je funkcija školskog nadzornika, počela je izrada udžbenika u Crnoj Gori. Time je uspostavljen osnovnoškolski sustav.

Otvaranje prvih škola značajno je prethodilo obrazovanju učitelja u Crnoj Gori. Skoro 30 godina postojale su osnovne škole prije otvaranja učiteljskih škola. To znači da su za potrebe osnovnog školstva učitelji školovani van Crne Gore. „Privremena“ Bogoslovija, a potom Bogoslovija na Cetinju bile su prve škole u kojima su uz svećenike školovani i učitelji. Školovanje u ovim ustanovama dominantno je odgovaralo profilu svećeničkog obrazovanja. Najviše predmeta bilo je u vezi sa pravoslavnom crkvom i vjeronaukom, uz tek poneki predmet pedagoške ili metodičke profilacije. Početkom XX. stoljeća začinje se ideja odvajanja učiteljskog od svećeničkog obrazovanja, što se eksplicitno uočava iz novog naziva prethodno pomenute škole – Bogoslovsko-učiteljska škola. Ta će škola raditi sve do siječnja 1916. godine (Kondić, 2002). Istovremeno sa školovanjem muške omladine za zanimanje svećenika i/ili učitelja, na Cetinju je obrazovana i ženska populacija u okviru Djevojačkog instituta. Institut je bio znamenita školska ustanova na Balkanu i šire. Nastavni plan Instituta bio je nešto više prilagođen učiteljskom zanimanju, nego što su to bili planovi bogoslovskih škola. Ipak, društveno-političke prilike i odnosi sa Rusijom prije Prvog svjetskog rata utjecali su na zatvaranje Instituta.

Kako rad osnovnih škola, tako ni rad učiteljskih škola nije bio kontinuiran, što je posljedica burnih historijskih događaja. Uprkos velikom broju poteškoća, ipak je tijekom druge polovice XIX. stoljeća došlo do uspostave osnovnoškolskog sustava, a rad učitelja bio je organiziran i nadziran od strane državnih organa. Posebnu vrijednost za tadašnju profilaciju učiteljske profesije imale su učiteljske udruge, te strukovni sastanci i učešće na međunarodnim kongresima. Sve su te aktivnosti bile otežane, nedostajao im je kontinuitet i iskustvo, ali su one realizirane uprkos svemu, te ih iz današnje perspektive uočavamo kao utemeljenje cjelokupnog crnogorskog školskog sustava.

11 Glas Crnogorca, 20. 7. 1902: Domaće vijesti - Crnogorsko Učiteljsko Udruženje, 2–3.

12 Glas Crnogorca, 29. 7. 1906: Književnost, umjetnost i prosvjeta, 2.

13 Glas Crnogorca, 10. 5. 1908: Udružimo se! – Posvećeno Crnogorskom Učiteljstvu, 3.

14 Cetinjski vjesnik, 5. 8. 1909: Udružimo se! – Apel na učitelje, 3–4.

15 Glas Crnogorca, 12. 4. 1914: Oblasni učiteljski zbor, 1.

ZAČETKI IN RAZVOJ OSNOVNEGA ŠOLSTVA IN IZOBRAŽEVANJA OSNOVNOŠOLSКИH UČITELJEV V ČRNI GORI OD ZAČETKA 19. STOLETJA DO LETA 1916

Veselin MIČANOVIĆ

Univerza v Črni gori, Filozofska fakulteta, Danila Bojovića bb, 81400 Nikšić, Črna gora
e-mail: veselinm@ucg.ac.me

Nada ŠAKOTIĆ

Univerza v Črni gori, Filozofska fakulteta, Danila Bojovića bb, 81400 Nikšić, Črna gora
e-mail: nadas@ucg.ac.me

Dijana VUČKOVIĆ

Univerza v Črni gori, Filozofska fakulteta, Danila Bojovića bb, 81400 Nikšić, Črna gora
e-mail: dijanav@ucg.ac.me

POVZETEK

Članek obravnava zgodovinsko-pedagoški vpogled v nastajanje in razvoj osnovnošolskega sistema v Črni gori in, kot posledica njegovih potreb, izobraževanja osnovnošolskih učiteljev. V skladu s temi nameni je v članku določen tudi historični interval (1834–1916). Prva osnovna šola v Črni gori je namreč začela delovati leta 1834, medtem ko je bilo delovanje prekinjeno leta 1916 med avstro-ogrsko okupacijo Črne gore v času prve svetovne vojne. V prispevku prevladujejo teoretične in zgodovinsko-pedagoške analize z uporabo virov kot objektivnih kazalcev razvoja osnovnošolskega sistema in učiteljskega poklica v Črni gori. Razvoj izobraževanja v Črni gori kot temeljni dejavnik družbenega in državnega napredka se začne z odprtjem šol v prvi polovici 19. stoletja. Na karakter in delo teh šol je večinoma vplivalo burno in izredno spremenljivo družbenozgodovinsko ozadje. Šole so delovale brez kontinuitete, v razmerah pomanjkanja in brez večje gotovosti. V drugi polovici 19. stoletja se je šolska mreža še razvijala in vzpostavile so se oblasti, prek katerih je država upravljala s šolskim sistemom. V drugi polovici 19. stoletja se v Črni gori začne izobraževanje osnovnošolskih učiteljev. Prva oblika takšnega izobraževanja, namenjena mladim moškim, je bila uresničena v okviru semenišča na Cetinju, v katerem so se skupaj šolali duhovniki in osnovnošolski učitelji. Druga oblika se nanaša na izobraževanje ženskih učiteljic in je potekala na Inštitutu za dekleta, prav tako na Cetinju. Ti dve obliki izobraževanja sta bili precej različni, saj so bili moški učitelji prevladujoče usmerjeni v poučevanje cerkvenih predmetov, medtem ko je bilo izobraževanje na Inštitutu za dekleta veliko bolj raznoliko in bolje prilagojeno potrebam učiteljskega poklica. Delovanje obeh, osnovnih šol in semenišč za učitelje, ni bilo kontinuirano, kar je bilo posledica burnih zgodovinskih dogodkov. Kljub številnim težavam je v drugi polovici 19. stoletja prišlo do vzpostavitve osnovnošolskega sistema, delo učiteljev pa so organizirali in nadzirali državni organi. Učiteljska združenja, strokovna srečanja in udeležba na mednarodnih kongresih so bila za učiteljski poklic še posebej pomembna. Kljub temu, da je pomanjkanje kontinuitete in izkušenj potek teh aktivnosti še otežilo, so se kljub temu uspešno izvajale in danes nanje gledamo kot na temelj črnogorskega šolskega sistema.

Ključne besede: semenišče, dinastija Petrović-Njegoš, Inštitut za dekleta, osnovna šola, šolski sistem, posvetna vzgoja, osnovnošolski učitelji

IZVORI I LITERATURA

Cetinjski vjesnik. Cetinje, Zbirka Montenegrina NBCG „Đurđe Crnojević“, 1908–1915.

Glas Crnogorca – Nedjeljni list za politiku i književnost. Cetinje, Zbirka Montenegrina NBCG „Đurđe Crnojević“, 1881–1914.

Backović, S. (ur.) (2001): Knjiga promjena. Podgorica, Ministarstvo prosvjete i nauke.

Cvijović, V. & B. Kovačević (1996): Upravljanje prosvjetom u Crnoj Gori. Podgorica, Kulturno-prosvjetna zajednica.

Delibašić, R. (2009): Istorija pedagoške misli u Crnoj Gori. Podgorica, CID.

Dragović, M. (1888): Škole u Crnoj Gori. Zagreb, Obzor.

Gazivoda, P. (2003): Školski sistem u Crnoj Gori (korigirani, razvitak, perspektive). Pedagogija, XII, 2, 60–78.

Ivanović, B. (1981): Škola i obrazovanje u Crnoj Gori juče i danas. Cetinje, Obod.

Kapisoda, M. (ur.) (2014): Povodom 180 godina od otvaranja prve osnovne škole. Izložba dokumenata. Cetinje, Državni arhiv Crne Gore.

Kondić, P. (ur.) (2002): Cetinjska bogoslovija 1992–2002. Cetinje, Cetinjska bogoslovija.

Kostić, M. (1997): Škole u Crnoj Gori. Fototipsko izdanje iz 1876. Podgorica, Unireks.

Marković, M. (1995): Učiteljska udruženja u Crnoj Gori 1897–1914. Podgorica, Zavod za školstvo.

Marković, T. (1969): Istorija školstva i prosvjete u Crnoj Gori. Beograd, Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije.

Martinović, N. (1962): Naučni i književni rad u Cetinjskoj gimnaziji 1881–1941. Cetinje, Centralna narodna biblioteka NR Crne Gore.

Milić, S. (2016): Ličnost i prosvjetiteljski rad Svetog Petra Cetinjskog. Acta Histriae, 24, 3, 491–510.

Nemirovski, E. L. (1987): Oktoih prvoglasnik Đurđa Crnojevića. Cetinje, Centralna narodna biblioteka SR Crne Gore.

Nemirovski, E. L. (1996): Počeci štamparstva u Crnoj Gori. Cetinje, Centralna narodna biblioteka „Đurđe Crnojević“.

Novović, T. & B. Maslovarić (2018): Počeci obrazovanja žena u Crnoj Gori. Djevojački institut na Cetinju. Annales, Series Historia et Sociologia, 28, 2, 385–399.

Novović, T. (2018): Pedagoški učticaj S. P. Mertvogo na razvoj predškola u Crnoj Gori. Acta Histriae, 26, 2, 557–574.

Pavićević, B. (1957): O misiji Ivana Ivanovića-Vukotića i Mateja Petrovića-Vučičevića u Crnoj Gori 1831–1834. Cetinje, Istorijski zapisi.

Pavićević, B. (2004): Sazdanje crnogorske nacionalne države 1796–1878. U: Borozan, Đ. (ur.): Istorija Crne Gore, knjiga četvrta, tom prvi. Podgorica, Istorijski institut Crne Gore i NJP „Pobjeda“.

Pejović, Đ. (1963): Sto pedeset godina razvoja prosvjete i kulture u Crnoj Gori. Titograd, Redakcija časopisa „Prosvjetni rad“.

Pejović, Đ. (1971): Razvitak prosvjete i kulture u Crnoj Gori (1852–1916). Cetinje, Centralna narodna biblioteka SR Crne Gore „Đurđe Crnojević“.

Pejović, M. D. (2000): Školovanje Crnogoraca u inostranstvu: 1848–1918. Podgorica, Istorijski institut Crne Gore i Službeni list Crne Gore.

Popović, P. (1934): Postanak i razvitak prve škole u Crnoj Gori. Cetinjska škola 1834–1934. Beograd, Štamparija Drag. Gregorića.

Rovinski, P. A. (2000): Djevojački institut Carice Marije na Cetinju. Marina Martinović. Cetinje, Obod.

Šuković, R. (2008): Čitanke za osnovnu školu u Crnoj Gori. Podgorica, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Vukčević, M. (2000): Poimanje časti u Crnoj Gori i Boki kotorskoj u 19. vijeku. Acta Histriae, 8, 1, 225–242.

Vukić, P. (ur.) (2003): Ljetopisi osnovnih škola u knjaževini Crnoj Gori 1885–1908. Cetinje, Državni arhiv Crne Gore.

Zorić, V. (2013): The Development of Primary School Teacher Education in Montenegro. HECL: History of Education & Children's Literature, 8, 1, 107–127.